

Близнюк Катерина Ростиславівна

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

МОВНІ ЗАСОБИ МОДЕЛЮВАННЯ (ПОСТ)РАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ А. СТАСЮКА «СХІД»

У тезах проаналізовано особливості використання епітетів у романі А. Стасюка «Схід», визначено їхні типи й стилістичні функції. Встановлено, як художні означення впливають на сприйняття описуваних місць та об'єктів, передають почуття на оцінки героя, формують ставлення читача до радянського минулого.

Ключові слова: *текст, епітет, стилістична функція, пострадянський простір.*

The article analyzes the peculiarities of the use of epithets in A. Stasiuk's novel "East", identifies their types and stylistic functions. It is established how epithets affect the perception of the described places and objects, convey feelings and evaluations from the hero to the reader, form a special attitude to the Soviet past.

Key words: *text, epithet, stylistic function, post-Soviet space.*

Творчість Анджея Стасюка, польського письменника, у фокусі творів якого перебуває переважно територія Центрально-Східної Європи, а тому й України, звертала на себе увагу окремих дослідників. Зокрема, Ю. Запорожченко аналізує концепт дороги в есеї «Корабельний щоденник» (частина спільного видання з Ю. Андруховичем під назвою «Моя Європа») [1], А. Кола – категорію «Центральної Європи» у творчості А. Стасюка [3], О. Калинюшко – постімперський простір [2], А. Янець-Нитрай – онтологію та антропологію предметів у романі «Схід» [8], Д. Таган – антиімперські інтенції в цьому романі [7].

Об'єктом нашого дослідження стали мовні засоби (зокрема, епітети), за допомогою яких відбувається моделювання радянського та пострадянського простору на теренах Центральної та Східної Європи у романі «Схід». Ми звертаємося до обох періодів, оскільки часові площини у тексті тісно переплетені й постійно змінюють одна одну. Межа між серединою й кінцем ХХ століття

майже відсутня, оскільки, рухаючись ландшафтом Польщі, України, Росії, Монголії та Китаю, герой постійно поринає у спогади.

Реалістичність, а водночас і сугестивність опису місць і подій підсилюється завдяки використанню великої кількості епітетів, які творять навколо (пост)радянського простору своєрідне асоціативне поле, тонко передають емоційний стан героя, десакралізують і деміфологізують радянську реальність.

Таким постає перед читачем типовий варшавський зимовий ранок радянського періоду: *«Тепер середина грудня і нарешті падає сніг. Узимку все стихає. Минуле стає **виразним**. Запах **вугільного** диму і відголос **бляшаних** лопат у **ранковій** тиші сорок років тому на Празі¹. Тоді теж ставало **тихо**, коли випадав сніг. І цей **металічний** звук на тротуарах. Або **глухий** гуркіт **шувлі з фанери**. Тоді не було **пластикового кольорового** знаряддя. **Зелених, червоних, синіх і жовтих** лопат, **оббитих алюмінієм**. Лишень **бура фанера і почорнілий метал**. **Монохромна** матерія. **Білі, геометричні** площини дахів і **сірий** дим, що підіймався просто в небо»* [6, с. 19]. Епітети увиразнюють визначальні риси описуваних об'єктів: тихий білосніжний (випав сніг) зимовий ранок наповнюється неприємними звуками ударів металу й фанери по асфальту, його чистоті протиставляється вугільний дим і потемнілі матеріали лопат, монохромність і геометричність пейзажу створює гнітючу атмосферу.

Привертає увагу велика кількість кольоронімів. Стилістичні функції цих текстових елементів Л. Мацько визначає так: «Лексеми зі значенням кольору є, як правило, полісемантичними. Вони здатні розвивати переносні значення, в яких виникають образи, і окремі з них закріплювати як символічні» [4, с. 343]. З одного боку, бачимо вживання прикметників на позначення кольорів у їхньому прямому значенні, втім, протиставлення білого кольору снігу всім відтінкам сірого аж до чорного-вугляного створює дисонанс між світом природи й

---

¹ Робітничий район Варшави.

людським, показує дисгармонійність і пригніченість другого. Водночас сірість радянських реалій стає антитезою до різнобарвності сучасного інвентарю. Темний грубий метал і намокла бура фанера протиставляються яскравим пластиковим лопатам, оббитим легким і блискучим алюмінієм. Таким чином руйнується міф про світле й радісне радянське минуле: «А. Стасюк здійснює деконструкцію колоніального минулого країни шляхом деміфологізації стереотипного уявлення» [7, с. 96].

Попри відсутність класичних емотивних епітетів, через палітру форм, кольорів і звуків автор передає емоційний стан, характерний для тогочасного суспільства. Фактично «речі та предмети, що оточують людей, вже не є просто епіфеноменами, вторинними явищами, вони вже не є лише функцією певних соціальних і культурних явищ, але вони самі мають певну причинну силу щодо людини, формують її ставлення та поведінку, одночасно розкриваючи багато про саму сучасну людину» [8, с. 86].

Неприродна геометричність робітничої Варшави, на яку А. Стасюк лише робить натяк, посилюється в описах сільської місцевості. Здавалось би, село має ближчий зв'язок із природою, а тому буде стихійнішим, хаотичнішим, проте й тут людина виставила все, наче під лінійку: *«Бачу голий сливовий сад вуйка. І чотири високі тополі, що оточують обійстя із північного сходу. Мандруючи околицями, обніжками серед полів у ледь хвилястому ландшафті, завдяки їм я завжди знаходив дорогу додому. Тут кожне господарство мало свої тополі, у кожному вони відрізнялися розташуванням і кількістю. Годі було заблукати. Тепер теж. Я клікаю - і відразу потрапляю в геометричний пейзаж. Прямокутники, ромби і багатокутники полів покреслені прямими лініями зораних скиб. Зелені і сірі смуги наділів впорядковують плаский простір. Дивлюся на це зверху, ніби дивлюся на минуле. Немов повертаюся у ті часи в якійсь іншій постаті»* [6, с. 87]. Ледь хвилястий ландшафт перетворюється на плаский впорядкований простір, чітко поділений на прямокутні поля й садиби. Цю горизонтальну площину

вертикально прорізають тополі-орієнтири, але вони теж не випадкові. Кожне господарство має чітко визначену кількість і місце посадки так, що навіть здалеку можна розпізнати, де чий двір, тобто знову читач повертається до впорядкованості та суворості підрахунків.

Такий опис села є досить нетрадиційним, хоча точно відбиває радянські реалії й загальну спрямованість тогочасної тоталітарної ідеології на підкорення людиною природи. Через описи в романі «Схід» проявляється ще одна стилістична функція епітетів, яка полягає в тому, що вони прагнуть «показати предмет зображення з несподіваного боку, індивідуалізують якусь ознаку, викликають певне ставлення до зображуваного» [5, с. 42]. Так, зображений ландшафт замість замилювання знову створює відчуття дисонансу й емоційного спаду, обмеженості та суворості.

На думку А. Янец-Нитрай, важливим елементом у романі «Схід» виступають об'єкти, що оточують героя і тогочасне суспільство: «Старі, зношені предмети нагадують бурштин, у якому зупинилося минуле, вони є мовчазним свідком і свідченням минулого» [8, с. 90]. Через їхні описи читач занурюється в інтимні, побутові сцени, отримує досвіди й відчуває емоції, що супроводжували життя героя: *«Тож це все змішувалося і посилювалося, всі ці запахи людські, кухонні, тваринні, бо ж худоба була за десять кроків, у стайні, а за стіною у комірці висіла упряж, запасні або зношені підхомутники, з підвіконня, куди пригріло сонце, долинав запах електричних батарей, від яких працювало радіо. Прямокутні, картонні, їхній верх, звідки виходили дроти, був залитий чорною бітумною масою, подібною на толь. І на сонці це пахло, наче розігріте просмолене шосе. Ця хімія електрики вступала у предивні зв'язки з пеларгоніями і вишнями, які пускали сік у п'ятилітровому бутлі під затверділим від спеки шаром цукру. Але це могло бути вже влітку. І нафта, завжди нафта, незмінна нафтова аура, яка розходилася променями з-під стелі від лампи, прикритої пласким, як таріль, абажуром, емальованим і білим»* [6, с. 94]. Вжиті у тексті епітети

розщеплюють і деталізують ознаки, чим увиразнюють описуваний об'єкт. Знову стикаємося з протиставленням за їхньою допомогою світлих і темних кольорів, геометричності, дисгармонійності, а водночас природності, яку творять запахи: не дуже приємні людські, кухонні й тваринні, а водночас привабливі квіткові, вишневі й цукрові.

В такому описі відчуваються ностальгійні нотки, що є властивим не тільки романові «Схід», а творчості А. Стасюка загалом. Як зауважує А. Калін, автор часто отримує закиди про тугу за ПНР, плебейську ментальність, прославляння й романтизацію подій минулого, але, на думку дослідника, такі звинувачення не є правильними, оскільки тексти А. Стасюка швидша засвідчують процес відриву, виходу з постколоніальної ментальності: «Реальність, описана у путівниках Стасюка, має постійний контрапункт – особистий досвід автора про життя в реаліях пізнього соціалізму в Польщі, що постійно нагадує про контекст панування радянської влади в Центральній і Східній Європі та наслідки геополітичних рішень Другої світової війни» [9, s. 114]. Описи не так романтизовані, як реалістичні, а епітети в них виступають емоційною, оцінною та образною домінантою.

Література

1. Запорожченко Ю. Концепт подорожі в сучасному постмодерністському тексті (Ю. Андрухович, А. Стасюк). *Слово і час*. 2009. № 7. С. 11–18.
2. Калинюшко О. Постімперський простір в рецепції мандрівника: версії А. Стасюка та Ю. Андруховича. *Молодий вчений : наук. журнал*. 2015. № 1 (16). С. 165–169.
3. Кола А. Категория «Центральной Европы» в творчестве Милана Кундеры, Юрия Андруховича и Анджея Стасюка. *Журнал польского института международных дел*. 2002. № 2 (3). Т. 2. С. 131–154.
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М. Стилїстика української мови. К. : Вища школа, 2003. 461 с.
5. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. 3-е вид., перероб. та доп. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 246, [2] с.
6. Стасюк А. Схід : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 272 с.

7. Таган Д. Романи «Московіада» Ю. Андруховчиа та «Схід» А. Стасюка: Антиімперські інтенції. *Українська література в просторі культури і цивілізації : збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих учених*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2019. С. 96–98.
8. Janiec-Nyitraj A. Otoczony obfitością nicości. Antropologia rzeczy w zbiorze esejów Andrzeja Stasiuka Wschód (2014). *Anthropos*, 2011, 16-17: 127.
9. Kalin A. Słowiańsko-germańska tragifarsa literacka–post (-) kolonialna konfrontacja Wschodu i Zachodu w twórczości Andrzeja Stasiuka. *Porównania*. 14 (2014). 109-127.